

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ К.Д.УШИНСЬКОГО

На правах рукопису

ОЛІЯР МАРІЯ ПЕТРІВНА

НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА КУЛЬТУРА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Спеціальність ІЗ.00.02 - методика викладання
/українська мова/

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса - 1993

46 28.729

Дисертацію виконано в Одеському державному педагогічному інституті імені К.Д.Ушинського

Науковий керівник - член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор БОГУШ АЛЛА МИХАЙЛІВНА

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, професор ВАШУЛЕНКО МИКОЛА САМІЙЛОВИЧ

- кандидат педагогічних наук, професор КАВАЛЕРОВА НІНА АНТОНІВНА

Провідна організація - Бердянський державний педагогічний інститут імені П.Осіпенко

Захист відбудеться "21" з грудня 1993 року о 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 05.08.03 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук при Одеському державному педагогічному інституті імені К.Д.Ушинського за адресою: 270020, м. Одеса, вул. Старо-портофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеського державного педагогічного інституту імені К.Д.Ушинського

Автореферат розісланий "20" січня 1993 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Кеші

Коломійченко О.Ф.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00802817 (Q)

AB - 28. 7. 29

За умов розбудови демократичної держави однією з найактуальніших залишається проблема постійного підвищення рівня освіти і культури народу. Тому так гостре стоїть сьогодні завдання навчити учнів вчитися, самостійно поповнювати знання, орієнтуватися в потоці інформації вже в молодшому шкільному віці.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю формування навчально-пізнавальної культури школярів, яка є одним з чинників загальної культури сучасної людини. Розв'язання цього завдання багато в чому залежить від якості підготовки педагогічних кадрів. Нові програми загальноосвітньої школи орієнтують учителя на потребу формування в учнів комплексу передбачених для кожної вікової групи міжпредметних, або загальнонавчальних, знань, умінь та навичок, що становлять основу навчально-пізнавальної культури. Успіху в цій роботі можна досягти, якщо вчителі досконало володітимуть новітніми технологіями викладання різних навчальних дисциплін.

У формуванні навчально-пізнавальної культури учнів початкових класів суттєве значення має вивчення курсу рідної мови. Однак можливості цієї навчальної дисципліни використовуються неповно. Спостереження засвідчують, що більшість учителів початкових класів недостатньо володіють методикою формування багатьох чинників навчально-пізнавальної культури на уроках української мови. Робота ця проводиться несистематично, нецілеспрямовано, внаслідок чого спостерігаються затримки у формуванні навчально-пізнавальної культури учнів початкових класів. Подекуди невисоким залишається і рівень навчально-пізнавальної культури самих учителів.

Вузівські програми з української мови і методики її викладання, зміст та організація навчання у вузі також недостатньо спрямовані на розвиток навчально-пізнавальної культури майбутніх учителів початкових класів і їх підготовку до відповідної роботи в школі. Як наслідок, рівень навчально-пізнавальної культури та професійна готовність випускників залишаються низькими.

Досить обмежені і наукові дослідження проблеми підготовки студентів до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів як цілісного процесу, розглядаються лише окремі його компоненти.

Об'єкт дослідження - навчально-пізнавальна культура молодших школярів.

Предмет дослідження - процес формування навчально-пізнавальної культури.

Мета дослідження - розробити, науково обґрунтувати та експериментально апробувати систему формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів.

Завдання дослідження:

- уточнити поняття та структуру навчально-пізнавальної культури;
- з'ясувати дидактичні можливості навчального предмета "Українська мова" у формуванні навчально-пізнавальної культури;
- виявити ефективні шляхи формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів;
- розробити модель готовності студентів до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів;
- розробити і апробувати систему підготовки майбутніх учителів до формування навчально-пізнавальної культури молодших

школярів.

Гіпотеза: ефективне формування навчально-пізнавальної культури учнів початкових класів можливе за умов комплексного розвитку всіх її чинників у процесі вивчення рідної української мови; цілеспрямованої підготовки студентів до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів на ґрунті моделі готовності до цього виду професійної діяльності, необхідним компонентом якої є використання системи комплексних завдань, що охоплюють усі основні види навчальної і педагогічної діяльності студентів у рамках навчальної дисципліни "Українська мова" і забезпечуть розвиток навчально-пізнавальної культури майбутніх учителів та їх методичну підготовку.

Методи дослідження: вивчення теоретичних джерел, спостереження, бесіди, анкетування, інтерв'ювання, самооцінка, аналіз навчальної документації, продуктів навчальної діяльності студентів і молодших школярів, метод діагностуючих контрольних робіт, констатуючого та формуючого експериментів.

Методологічною основою дослідження стали положення діалектико-матеріалістичної теорії пізнання про зв'язок мови як особливого соціального явища з мислительною діяльністю, про роль практики в пізнанні; системно-діяльнісний підхід як інструмент дослідження й оцінки педагогічної дійсності; методологічними орієнтирами виступили ідеї національного й духовного відродження українського народу, пріоритетної ролі мови як неоціненного джерела формування особистості.

Наукова новизна дослідження: конкретизовано поняття і визначена структура навчально-пізнавальної культури; розроблена система формування навчально-пізнавальної культури молодших школя-

рів та підготовки студентів до її здійснення на ґрунті вивчення рідної мови; аргументовані і теоретично обґрунтовані на дослідно-експериментальному матеріалі критерії та модель готовності студентів до формування навчально-пізнавальної культури учнів.

Теоретичне значення дослідження полягає у розкритті структурних компонентів навчально-пізнавальної культури, обґрунтуванні процесу її формування у молодших школярів, системи професійної підготовки студентів на основі теоретичної моделі готовності до формування навчально-пізнавальної культури учнів, розкритті дидактичних можливостей навчального предмета "Українська мова" у розвитку навчально-пізнавальної культури.

Практичне значення дослідження: розроблена програма формування навчально-пізнавальної культури другокласників, система вправ з української мови для 2 класу 4-річної початкової школи задля розвитку загальнонавчальних умінь та навичок, пізнавальних інтересів школярів; розроблені комплексні завдання, спрямовані на розвиток навчально-пізнавальної культури та професійних якостей студентів, програма і зміст спецкурсу "Робота вчителя з формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів". Матеріали дослідження можуть бути використані для удосконалення існуючих програм та методики навчання учнів початкових класів, студентів, у курсах лекцій з дидактики і методики викладання української мови, а також у практичній роботі вчителів.

На захист винесено такі найважливіші положення:

- навчально-пізнавальна культура молодших школярів може бути сформована на ґрунті рідної української мови як навчального предмета через застосування спеціальної системи вправ та завдань;
- підготовка студентів до роботи з формування навчально-піз-

навчальної культури молодших школярів становить цілісну систему, що охоплює всі види навчальної і педагогічної діяльності в рамках навчального предмета "Українська мова";

- одним з необхідних чинників системи підготовки студентів до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів є використання комплексних завдань, що забезпечують розвиток усіх компонентів готовності майбутніх учителів до даного виду професійної діяльності;

Апробація роботи здійснювалася шляхом повідомлення її результатів на щорічних наукових конференціях у Прикарпатському університеті /Івано-Франківськ, 1987-92 р.р./, міжнародній /Одеса, 1991/, республіканській /Полтава, 1991/, міжвузівських /Одеса, 1991, 1992, 1993/ конференціях. Нами був розроблений і прочитаний у Прикарпатському університеті спецкурс "Робота вчителя з формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів". Запропонована система формування навчально-пізнавальної культури учнів початкових класів упродовж кількох років /1990-93р.р./ апробувалася в експериментальній школі № 23 м. Івано-Франківська та Рогатинській СШ № 2 Івано-Франківської області. В ході апробації автором підготовлено методичні рекомендації для вчителів та студентів "Робота вчителя з формування загальнонавчальних умінь і навичок молодших школярів", "Формування організаційних умінь і навичок молодших школярів", "Формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів". За результатами дослідження опубліковано 10 робіт.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури, додатків. У роботі наведено 17 таблиць, 6 схем, 3 діаграми. Обсяг роботи -

192 сторінки машинописного тексту, список літератури містить 207 назв.

У першому розділі "Навчально-пізнавальна культура як педагогічна проблема" розкривається зміст поняття "навчально-пізнавальна культура", стан дослідження цього явища в педагогічній теорії та практиці. Навчально-пізнавальна культура - це комплексний інтегративний спосіб реалізації можливостей людини в сфері самостійної творчої навчально-пізнавальної діяльності, процес і результат оволодіння системою загальнонавчальних знань, умінь і навичок, формування на їх основі моральних та волевих якостей особистості.

Спроби виділити основні міжпредметні уміння і навички знаходимо як в класичній вітчизняній педагогіці /П.П.Блонський, К.Д.Ушинський, С.Т.Шацький/, так і в сучасній /Д.К.Богоявленський, Т.О.Ладихенська, І.Я.Лернер, Н.О.Лощарьова, Г.О.Люблінська, Н.О.Менчинська, В.Ф.Паламарчук, П.О.Шеварьов та ін./. Результатом цієї тривалої і складної роботи стала розробка розділу "Формування у молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок", вміщеного у шкільних програмах. Усі загальнонавчальні уміння та навички в програмі представлені у 4 групах: організаційні, загальноомовленеві, загальнопізнавальні, контрольно-оцінні. Кожне з них - складне багатоконпонентне явище.

Процес формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів складається з трьох основних компонентів: 1/ мотиваційного /психологічна підготовка учнів/; 2/ операційного /процес формування загальнонавчальних знань, умінь, навичок/; 3/ творчого /перенесення цих умінь та навичок у нову навчальну ситуацію/.

Навчально-пізнавальна культура виконує такі функції: інте-

групу, мотиваційну, комунікативну, організуючу, регулюючу, виховну. Усі вони взаємспов'язані, взаємозумовлені і складають функціональну суть навчально-пізнавальної культури.

У теорії та практиці початкового навчання і вищої педагогічної освіти склався певний підхід до розв'язання проблеми формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів. Цій проблемі приділено чимало уваги як у працях педагогів-класиків /Ф.-А.-В.Дістервег, О.Б.Духнович, Я.А.Коменський, Ф.Прокопович, Г.С.Сковорода, К.Д.Ушинський та ін./, так і сучасних педагогів та психологів /Ш.О.Амонашвілі, В.К.Бабанський, М.С.Вашуленко, В.В.Давидов, О.К.Громцева, Г.С.Костюк, О.Я.Савченко, Н.Ф.Скрипченко, В.О.Сухомлинський та ін./. Вчені тісно пов'язують процес формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів із викладанням курсу рідної мови в початковій школі /М.Ф.Булаков, Ф.І.Буслаєв, Л.О.Барзацька, В.П.Вахтеров, М.С.Вашуленко, Л.В.Скуратівський, І.І.Срезневський, В.О.Сухомлинський/.

Різні аспекти навчально-пізнавальної культури учнів розглядаються в ряді дисертаційних досліджень /Ц.Г.Бєбришвілі, В.П.Канакіна, Г.М.Коджаспірова, Н.М.Светловська, Є.С.Сильнова, Н.Ф.Скрипченко, Г.К.Чекмарьова/. Створені теоретичні передумови системи формування культури навчання майбутніх учителів у вузі /В.Абрамович, С.І.Архангельський, Б.М.Головін, В.С.Грехнев, І.Л.Наумченко, І.П.Раченко/.

Окремі аспекти розвитку навчально-пізнавальної культури студентів та їх підготовки до формування навчально-пізнавальної культури дітей розглядаються в дисертаціях /М.І.Гаррифуліна, М.П.Мартинович, Н.І.Прокопенко, В.Х.Халмухамедова, З.Н.Ямадлінова/.

Разом з тим, ще й сьогодні відсутні роботи, предметом дослідження яких виступило б формування усіх складових чинників навчально-пізнавальної культури як інтегрального явища в єдиному комплексі в межах одного навчального предмета. Відсутність аналогічних досліджень у науковому аспекті вищої педагогічної освіти засвідчує прогалини підготовки майбутніх учителів до цієї роботи в стінах педагогічних вузів.

У ході дослідження паралельно вивчались стан і характеристика навчально-пізнавальної культури молодших школярів та готовність студентів педагогічного факультету до здійснення роботи з формування навчально-пізнавальної культури учнів.

Оскільки навчально-пізнавальна культура має свою специфіку всередині кожного навчального предмета і вивчити її прояви та процес формування на всіх уроках в одному дослідженні неможливо, ми обмежились заняттями з рідної для школярів та студентів мови /української/, враховувачи аксіому педагогічної думки про те, що рідна мова є основою будь-якого навчання, фундатором усіх знань, умінь і навичок, виступає одним з важливих чинників загальної духовної культури людини.

У другому розділі "Формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів" розкрита характеристика та методика формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів на уроках української мови.

Задля з'ясування стану формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів було проведено анкетування 200 учителів початкових класів і вихователів груп продовженого дня Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької та Закарпатської областей. Анкетне опитування засвідчило, що більшість учителів

та вихователів мають недостатнє уявлення про поняття "навчально-пізнавальна культура", "загальнонавчальні уміння і навички", "культура спілкування", не знають конкретно і загальнонавчальних умінь та навичок, які необхідно розвивати на уроках української мови.

У ході спостережень уроків української мови в 2-4 класах встановлено, що вчителі акцентували увагу переважно на засвоєнні учнями предметних знань та умінь. Від дітей передусім вимагалась безпомилкова відповідь на поставлене запитання. Загальнонавчальні уміння і навички формувались побічним шляхом, не простежувалась система цієї роботи на конкретних уроках упродовж року. Більшість вправ не були спеціально спрямовані на формування навчально-пізнавальної культури. Недостатньо уваги надавалось самостійній роботі, переважала діяльність під керівництвом учителя. Незадовільним було і мовлення вчителів, у багатьох випадках культура їх спілкування з учнями не могла слугувати зразком для дітей, що негативно впливало на якість викладання. Все це відбивалось на рівні навчально-пізнавальної культури школярів.

Констатуючий експериментальний зріз був проведений у других класах в кінці першого півріччя. Критеріями визначення рівня сформованості навчально-пізнавальної культури молодших школярів виступили: система знань про способи здійснення навчально-пізнавальної діяльності; система міжпредметних /загальнонавчальних/ умінь та навичок і їх застосування; ставлення до навчальної діяльності; творче використання знань, умінь та навичок навчально-пізнавальної культури за нових умов діяльності /наявність перенесення знань, умінь і навичок/.

Учням були запропоновані завдання, що охоплювали всі групи загальнонавчальних умінь молодших школярів. Одержаний експериментальний матеріал дозволив виділити три рівні сформованості навчально-пізнавальної культури другокласників: високий, середній і низький.

Високий рівень сформованості навчально-пізнавальної культури учнів характеризується наявністю стійкої системи знань з предмета, позитивною мотивацією навчально-пізнавальної діяльності, володінням системою міжпредметних умінь і навичок на уроках української мови, творчим використанням їх на інших уроках.

Для середнього рівня характерна наявність певних знань з навчального предмета залежно від теми, загальної позитивної мотивації навчальної діяльності, але з ситуативним інтересом до тем, що вивчаються, нестійкої пізнавальної активності, володіння основними організаційними, контрольньо-оцінними навичками /у випадку нагадування вчителя/, недостатнього розвитку загальноомовленневих навичок, невміння самостійно використовувати загальнонавчальні уміння і навички на інших уроках.

Низький рівень сформованості навчально-пізнавальної культури молодших школярів відрізняється фрагментарними знаннями з окремих тем навчального предмета, негативною мотивацією навчально-пізнавальної діяльності, відсутністю організаційних, загальноомовленневих, загальнопізнавальних і контрольньо-оцінних умінь та навичок.

Результати виконання учнями завдань опрацьовувалися з допомогою формули індекса рівня навчально-пізнавальної культури:

$$I = \frac{3p - 2d + c}{3 / p + d + c}$$

де і - індекс рівня навчально-пізнавальної культури; р - кількість балів "3", д - кількість балів "2", ч - кількість балів "1". Високому рівню відповідав бал "3", середньому - "2", низькому - "1".

Одержані дані засвідчили, що в експериментальному класі більшість дітей знаходились на низькому рівні навчально-пізнавальної культури /80%/, лише 20% учнів досягли середнього рівня, високий рівень був відсутній. Показники контрольного класу мало відрізнялись від експериментального: низький рівень - 77%, середній - 23%.

Задля вивчення процесу перенесення набутих учнями вмінь та навичок на уроках української мови в інші навчальні предмети їм було запропоновано виконати експериментальні завдання на уроках ознайомлення з навколишнім світом. Результати виявились те нижчими, ніж на уроках української мови. На низькому рівні навчально-пізнавальної культури знаходилось 83% учнів експериментального та 80% учнів контрольного класів. Решта школярів /17% експериментального та 20% контрольного класів/ були на середньому рівні. Високого рівня навчально-пізнавальної культури, як і на уроках української мови, ніхто з учнів не досяг.

Наведені результати переконливо довели необхідність спеціально організованої роботи з формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів. Їй передувала робота з учителями початкових класів. Педагоги пройшли фахову підготовку у постійно діючому семінарі-практикумі. Була розроблена експериментальна програма формування навчально-пізнавальної культури другокласників на уроках української мови, що передбачала розвиток стрижневих та супутніх умінь і навичок. Особливе місце в

ній відводилось предметній основі формування умінь і навичок школярів. Відповідно до програми була дібрана система вправ і завдань з української мови для учнів 2 класу /III-IV чверть/. У її розробці ми виходили з таких вимог: запропоновані вправи та завдання повинні доповнити зміст підручника різноманітними видами роботи, необхідними для формування усіх груп умінь та навичок навчально-пізнавальної культури другокласників; відбивати національний характер навчання; забезпечувати зворотній зв'язок, наступність і перспективність у формуванні вмінь навчально-пізнавальної культури; містити дані про вміння у вигляді запитань, рекомендацій, пам'яток; включати нові види завдань /навчальні задачі, гіпотеза, граматичне конструювання, робота з таблицями, схемами і т.п./.

Експериментальна робота проводилась упродовж півріччя /III-IV чверть другого класу/. У травні був проведений контрольний зріз. З'ясувалось, що 23% учнів експериментального класу досягли високого рівня навчально-пізнавальної культури /у контрольному класі таких учнів не було/, 50% - середнього рівня /в контрольному класі - 30%/, 27% залишилися на низькому рівні /в контрольному класі - 70%/.

Відбулися позитивні зміни й у рівнях навчально-пізнавальної культури учнів експериментального класу на уроках ознайомлення з навколишнім світом. Обчислення ефекту позитивного перенесення набутих школярами умінь та навичок проводилось за формулою $P = \frac{E - C}{T - C} \cdot 100$, де P - ефект позитивного перенесення в експериментальному класі; E - кількість учнів експериментального класу, котрі засвідчили високий і середній рівні навчально-пізнавальної культури на уроках ознайомлення з навколишнім світом;

С - кількість учнів експериментального класу з високим і середнім рівнями навчально-пізнавальної культури в констатуючому експерименті на уроках української мови; Т - кількість учнів експериментального класу, що засвідчили високий і середній рівні навчально-пізнавальної культури на уроках української мови в формулючому експерименті. Результати обчислень показали, що 88% учнів експериментального класу з тих, які досягли високого та середнього рівнів навчально-пізнавальної культури на уроках української мови, зуміли скористатися набутими знаннями та вміннями на уроках ознайомлення з навколишнім світом.

Третій розділ "Підготовка майбутніх учителів до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів" характеризує готовність студентів до професійної діяльності з розвитку навчально-пізнавальної культури учнів.

Анкетування 140 старшокласників /9-10 класи/ засвідчило завищену самооцінку готовності до навчання у вузі, оскільки багатьма видами роботи, необхідними для цього, вони не володіли, не мали достатніх знань щодо прийомів навчальної діяльності. Ці висновки підтвердило й анкетування першокурсників. З'ясувалось, що труднощі в їх навчальній діяльності переважно пов'язані з недостатньо розвинутими вміннями навчально-пізнавальної культури.

Наступний етап констатуючого експерименту передбачав діагностування рівня навчально-пізнавальної культури студентів. У експерименті брали участь 50 студентів III курсу педагогічного факультету Прикарпатського університету. За результатами аналізу дослідного матеріалу було виділено три рівні навчально-пізнавальної культури студентів: високий, середній, низький.

Високий рівень характеризувався: умінням використовувати раціональні способи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності, обробки і систематизації інформації; володінням усіма видами діалогічного та монологічного мовлення, основними комунікативними якостями мовлення; володінням системою загальнопізнавальних умінь і навичок; умінням здійснювати різні види контролю та самоконтролю навчально-пізнавальної діяльності.

Для середнього рівня навчально-пізнавальної культури студентів було властиве: володіння окремими способами обробки та запису інформації; уміння зв'язно, послідовно передавати свої думки в усній і письмовій формі; володіння основними загальнопізнавальними уміннями та навичками; уміння самокритично ставитись до своєї роботи, помічати і виправляти різні типи помилок у власних роботах та роботах товаришів.

Студенти з низьким рівнем навчально-пізнавальної культури відрізнялись відсутністю вмінь користуватися основними способами обробки та фіксації інформації; невмінням зв'язно, послідовно викладати свої знання; володіли лише окремими розрізненими загальнопізнавальними уміннями; некритично ставились до власної навчально-пізнавальної діяльності, не могли помітити та виправити допущені помилки.

Аналіз виконаних студентами завдань засвідчив, що більшість з них як в експериментальній, так і в контрольній групах виявили низький рівень навчально-пізнавальної культури /в обох групах 64%/. Лише незначна частина студентів експериментальної групи /12%/ та студентів контрольної групи /8%/ відзначались високим рівнем навчально-пізнавальної культури. 24% третьокурників експериментальної групи та 28% контрольної знаходились

на середньому рівні навчально-пізнавальної культури.

Для виявлення готовності студентів III курсу до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів їм було запропоновано виконати контрольну роботу на тему "Чи готовий я до роботи в школі?" Одержані дані засвідчили, що уявлення трьохкурсників щодо змісту загальнонавчальних умінь і навичок учнів, їх значення, методики формування досить поверхові, безсистемні. Так, з'ясувалось, що 38% студентів зовсім не розуміють поняття "навчально-пізнавальна культура".

Експериментальний матеріал дозволив визначити рівні готовності студентів до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів за такими критеріями: психологічна готовність; теоретична готовність; практична готовність; уміння переносити набуті у вузі вміння та навички у навчальну роботу з дітьми в школі.

Студенти з високим рівнем готовності усвідомлювали необхідність та важливість формування навчально-пізнавальної культури школярів, виявляли постійний інтерес до цієї проблеми. Вони критично оцінювали свою готовність до даного виду професійної діяльності, намагались постійно удосконалювати способи власної навчально-пізнавальної діяльності, прагнули самостійно творчо застосовувати набуті уміння і навички на практиці, добре знали вимоги до змісту навчально-пізнавальної культури школярів, виявляли інтерес до дослідницької роботи в цьому напрямі, до самостійного знаходження нових методичних прийомів формування навчально-пізнавальної культури учнів.

Достатній рівень характеризувався розумінням важливості роботи з формування навчально-пізнавальної культури молодших

школярів, ситуативним інтересом до неї, критичнов самооцінок, бажанням оволодіти запропонованою системою знань та умінь; знанням способів здійснення навчально-пізнавальної діяльності, змісту і структури навчально-пізнавальної культури молодших школярів; застосуванням одержаних умінь на уроках української мови в школі у ході практики.

Для низького рівня були характерні: байдужість до цього виду професійної діяльності, завищена самооцінка готовності до неї; знання лише окремих способів здійснення власної навчально-пізнавальної діяльності, поверхова орієнтація у змісті навчально-пізнавальної культури дітей, методиці її формування; застосування окремих умінь на заняттях з української мови, невміння використати одержані знання та навички в школі.

Результати підрахунку одержаних студентами балів засвідчили дуже низький рівень їх готовності до професійної діяльності. Тільки 24% студентів експериментальної та 20% контрольної груп виявили достатній рівень готовності. Решта студентів обох груп знаходились на низькому рівні.

Задля удосконалення роботи зі студентами була розроблена модель готовності майбутніх учителів до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів, що включала 4 компоненти: психологічний, теоретичний, практичний, транспозиційний. Основним показником психологічної готовності вчителя до професійної діяльності є наявність комплексу різнопланових за змістом мотивів, які можна розділити на дві групи: мотиви, спрямовані на удосконалення навчально-пізнавальної культури вчителя, та мотиви професійної спрямованості на формування навчально-пізнавальної культури школярів. Теоретична готовність передбачає наявність

у студентів двох груп знань. Передусім, це чітке уявлення про мету, завдання, зміст, шляхи і способи вдосконалення власної навчально-пізнавальної культури, необхідні для успішного навчання у вузі та майбутньої самоосвіти. Другу групу складають знання про формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів. Сутність практичної готовності складають уміння і навички самовдосконалення у поєднанні з методичною готовністю, яка передбачає володіння способами формування та діагностики мотивів, знань, умінь і навичок навчально-пізнавальної культури учнів. Творчий компонент готовності студентів до професійної діяльності характеризується успішним перенесенням набутих у вузі знань та вмінь в умови школи.

Оскільки в ході констатуючого експерименту був виявлений низький рівень навчально-пізнавальної культури майбутніх учителів, очевидною стала необхідність вести роботу зі студентами у двох тісно пов'язаних між собою напрямках: підвищити рівень навчально-пізнавальної культури самих майбутніх педагогів та сформувати їх готовність до даного аспекту професійної діяльності.

У другому параграфі цього розділу розкрито процес підготовки майбутніх учителів до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів на основі системного та діяльнісного підходів /Л.І.Айдарова, В.Г.Афанасьєв, М.С.Дмитрієв, Н.В.Кузьміна та ін./ . Насамперед цей процес регулюється соціальним замовленням суспільства і започатковується визначенням соціально значимої мети, спрямованої на кінцевий результат. Успішне здійснення цього важливого напрямку професійної підготовки майбутніх спеціалістів можливе на основі комплексної цільової програми, в якій окремий навчальний предмет виступає частиною ці-

лісного змісту підготовки спеціаліста. Мета навчання орієнтує і на відповідних добір сукупності способів організації навчально-виховного процесу, спрямованих на формування професійних умінь, оволодіння методичними технологіями. Предметною основою формування готовності студентів до професійної діяльності виступила українська мова.

Формувчий експеримент проводився упродовж двох років зі студентами 2-3 курсів педагогічного факультету Прикарпатського університету. Була складена програма формування навчально-пізнавальної культури студентів. Протягом другого курсу велась цілеспрямована робота з формування організаційних, загальнонавчальних, загальнопізнавальних і контрольних-оцінних умінь та навичок майбутніх учителів у процесі викладання української мови. На третьому курсі у п'ятому семестрі здійснювалась методична та практична підготовка студентів у ході викладання спецкурсу. У шостому семестрі вивчалось перенесення набутих ними умінь у педагогічну роботу з учнями в ході педпрактики.

Центральною ланкою експериментальної програми виступили комплексні завдання, спрямовані на формування умінь та навичок навчально-пізнавальної культури студентів і їх методичну підготовку, що будувались з урахуванням принципів універсальності та професійної спрямованості. Кожне завдання складалося з трьох блоків: блок А - завдання, спрямовані на психологічну підготовку; блок Б - завдання, що передбачали теоретичну підготовку; блок В - завдання на формування практичних умінь студентів. Кожне комплексне завдання передбачало розвиток одного-двох стрижневих і кількох супутних умінь.

За результатами дослідження, 36% студентів експеримента-

льної групи після навчання досягли високого рівня навчально-пізнавальної культури, 48% - середнього, 16% залишилися на низькому рівні. У контрольній групі 12% студентів досягли високого рівня, 32% - середнього, 56% виявили низький рівень навчально-пізнавальної культури.

Більшість студентів експериментальної групи у процесі навчання досконало оволоділи різними видами запису інформації /конспект, виписки, тези, таблиці, схеми/. Значні позитивні зміни відбулися в усному мовленні.

На лекціях із спецкурсу майбутні вчителі ознайомилися з методикою формування загальнонавчальних умінь та навичок учнів. На практичних заняттях з допомогою методів ситуативного моделювання, мікровикладання, дидактичних та ділових ігор, вправ відпрацьовувались методичні вміння на матеріалі української мови.

По закінченні викладання спецкурсу студентам було запропоновано виконати контрольну роботу. Порівняльний аналіз даних констатуючого та формуючого зрізів засвідчив значні зміни в рівнях готовності до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів у студентів експериментальної групи. Якщо в констатуючому експерименті 76% студентів знаходилися на недостатньому рівні, то після експериментального навчання їх залишилось 12%. Зросла кількість студентів з достатнім рівнем: з 24% у констатуючому до 56% у формуючому експерименті. 32% студентів виявили високий рівень готовності до професійної діяльності. У контрольній групі, як і раніше, більша частина студентів /72%/ залишилися на недостатньому рівні. Наведені дані підтвердили ефективність спецкурсу, а також пропедевтичної роботи задля формування методичних умінь майбутніх учителів.

На останньому етапі формуючого експерименту досліджувався процес перенесення одержаних студентами знань та умінь у шкільну практику. Для цього напередодні підпрактики їм було запропоновано ряд завдань. Транспозиційний ефект дорівнював у експериментальній групі $P = + 94$. Такий результат засвідчив, що переважна більшість студентів експериментальної групи /94%, які відзначалися високим і достатнім рівнем готовності до формування навчально-пізнавальної культури, зуміли застосувати набуті уміння в ході практики. Отже, цілеспрямована підготовка майбутніх педагогів до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів спричинила позитивні зміни у їх професійній діяльності.

У висновках підведені підсумки роботи :

1. За традиційною системою навчання більшість учнів початкових класів характеризуються низьким рівнем навчально-пізнавальної культури. Причинами цього є: недостатня спрямованість існуючих шкільних програм на розв'язання проблеми; невизначеність предметної основи формування навчально-пізнавальної культури учнів початкових класів; недостатня кількість вправ та завдань у підручниках з української мови, спрямованих на формування різних груп умінь і навичок навчально-пізнавальної культури; слабка методична підготовка вчителів початкових класів.

2. У ході дослідження були встановлені такі закономірності формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів: чим вищий рівень професійної готовності і навчально-пізнавальної культури педагога, тим швидші темпи та вища ефективність розвитку загальнонавчальних умінь і навичок учнів; провідною у формуванні навчально-пізнавальної культури молодших

школярів виступає комплексна система вправ та завдань, побудована з урахуванням принципів співвідношення стрижневих і суттєвих умінь і навичок, наступності та перспективності, спрямована на розвиток допитливості та інтересу учнів, позитивної мотивації, створення атмосфери постійного пошуку, відкриття нового; предметною основою для формування всіх груп загальнонавчальних умінь і навичок може слугувати навчальний предмет "Українська мова".

3. За даними дослідження, сформовані компоненти навчально-пізнавальної культури учнів легко переносяться з одного навчального предмета на інший, спостерігаються міжпредметні транспозиційні явища.

4. Проведене дослідження дало змогу визначити етапи формування готовності студентів до професійної діяльності: а/ формування навчально-пізнавальної культури студентів; б/ психологічна, теоретична та практична підготовка майбутніх учителів у ході викладання спецкурсу; в/ апробація набутих у вузі знань та умінь у процесі проходження педпрактики.

5. Ефективне формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності можливе за умов: орієнтації вузівських методик викладання навчальних дисциплін на підготовку студентів до формування навчально-пізнавальної культури молодих школярів; використання активних форм навчання; застосування у навчанні студентів системи комплексних завдань розвиваючого та методичного характеру; удосконалення роботи в розвитку мовленнєвих та контрольно-оцінних умінь майбутніх учителів; спеціальної методичної підготовки у процесі викладання спецкурсу; тісного зв'язку з практикою викладання української мови в почат-

ковій школі.

6. Результати експериментальної роботи засвідчили, що сформовані впродовж навчання на II-III курсах уміння студентів переносяться на професійну діяльність у школі, що закономірно підвищує рівень навчально-пізнавальної культури учнів.

Безсумнівно, проведене дослідження не охоплює всіх аспектів цієї багатопланової проблеми. Нам вбачаються можливі шляхи її подальшої розробки, як-от: залежність успішності студентів, школярів, якості предметних знань від рівня їх навчально-пізнавальної культури; виховання особистих якостей студентів, школярів у процесі розвитку їх навчально-пізнавальної культури; реалізація міжпредметних зв'язків у процесі формування навчально-пізнавальної культури школярів, готовності студентів до професійної діяльності.

Основні положення і висновки дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Робота вчителя з формування загальнонавчальних умінь і навичок молодших школярів / Методичні рекомендації. - Івано-Франківськ, 1988. - 26 с. /У співавторстві/.

2. Підготовка майбутніх учителів до формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів // Актуальні проблеми сучасної школи і професійної підготовки вчителів /Під ред. Р.П.Скульського, П.С.Федорчака/. - Івано-Франківськ, 1989. - Діп. в ОЦНІ "Школа і педагогіка". - С. 105-112.

3. Підготовка майбутніх учителів до професійно-педагогічного самовдосконалення // Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів. - Львів: Вища школа, 1990. - С. 116-138. /У співавторстві/.

4. К.Д.Ушинський про культуру навчальної праці дітей //Педагогічна спадщина К.Д.Ушинського в сучасній практиці дошкільного виховання. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. - Одеса, 1991. - С. 105-106.

5. Формування загальнонавчальних умінь і навичок молодших школярів на уроках української мови //Мова в системі початкового навчання. Тези республіканської науково-практичної конференції. - Полтава, 1991. - С. 71-72.

6. Формування організаційних умінь і навичок молодших школярів /з досвіду роботи вчителів школи-лабораторії № 23 м. Івано-Франківська/. - Івано-Франківськ, 1991. - 17 а. /У співавторстві/.

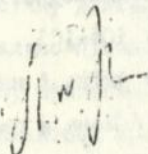
7. Формування читацької культури молодших школярів //Твори для дітей і про дітей у вітчизняній і зарубіжній літературі. Тези міжвузівської науково-методичної конференції. - Одеса, 1991. - С. 52-53.

8. Формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів /з досвіду роботи вчителів початкових класів СШ № 23 м. Івано-Франківська/. - Івано-Франківськ, 1992. - 23 с. /У співавторстві/.

9. Читацькі уміння як складова частина не чально-пізнавальної культури молодших школярів //Шляхи посилення ефективності практичного курсу української мови та виховання читацької майстерності. Матеріали обласної міжвузівської науково-методичної конференції. - Одеса, 1992. - С. 29.

10. Класики вітчизняної педагогіки про шляхи формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів //Класична педагогіка і філологія в світлі сучасних завдань шкільної і ву-

зівської словесності. Матеріали і тези обласної міжвузівської науково-практичної конференції. - Одеса, 1993. - С. 14-16.

Підписано до друку 11.93 р., ф. 60 x 84,
1/16, зам. 181, др. арк. 1, тираж 100.
Івано-Франківський інститут нафти і газу.
Дільниця оперативної поліграфії, Керпетоцька 15.

464010

AB 28.729

AB 28.729